

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 23 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2023 • 1-17

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1176418

ETKİLENDİĞİ VE ETKİLEDİĞİ USULCÜLER BAĞLAMINDA İMÂMÜ'L-HAREMEYN EL-CÜVEYNÎ

Imam al-Haramayn al-Juwayni in the Context of the Jurists He Influenced and was Influenced by

Selman DEMİRBOĞA

Arş. Gör. Dr., Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Batman, Türkiye

Res. Assist. Prof., Batman University Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Batman, Turkey

selman.demirboga@batman.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-2019-2719>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 16.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 20.03.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2023

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Selman Demirboğa)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

ETKİLENDİĞİ VE ETKİLEDİĞİ USULCÜLER BAĞLAMINDA İMÂMÜ'L-HAREMEYN EL-CÜVEYNÎ

Imam al-Haramayn al-Juwayni in the Context of the Jurists He Influenced and was Influenced by

Öz

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'yi (ö. 478/1085) yazdığı eserler ile Şâfiî usulcüler içerisinde kelamcı usul anlayışının başta gelen isimleri arasında saymak mümkündür. Usule dair *el-Burhân fî usûli'l-fıkh* adlı eseri kelamcılar metodu ile yazılan temel eserlerden biri olarak kabul edilmiştir. Cüveynî'nin usul anlayışının oluşumunda Bâkıllânî (ö. 403/1013), İbn Fûrek (ö. 406/1015) ve Ebû İshâk el-İsferâyînî (ö. 418-1027) gibi kelamcı usulcülerin etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bunların içinde özellikle Bâkıllânî'nin özel bir yere sahip olduğu söylenebilir. Cüveynî'nin usul anlayışının şekillenmesinde rol oynayan bu usulcülerin temel ortak noktası, Eş'arî kelamcı usulcülerden olmalarıdır. Cüveynî, bahsi geçen usulcülerin etkisinde kalmakla birlikte kendisinden sonra da birçok usulcüyü etkilediği görülmektedir. Söz konusu etki görüşlerini kabul etme şeklinde olduğu gibi eserlerini şerh etme olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu makalenin amacı, Cüveynî'nin etkilendiği, görüşlerine büyük önem verdiği ve etkilediği usulcülerini *el-Burhân* özelinde incelemektir. Bu minvalde Cüveynî'nin kelamcı usulcüler arasında durduğu yer tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh Usulü, Kelamcı Usulcüler, Cüveynî, Bâkıllânî.

Abstract

It is possible to count Juwayni as the most important representative of the theological method understanding among the Shafi'i scholars with the works he wrote. His work, *al-Burhân fî usûli'l-fıkh*, on the method has been accepted as one of the basic works written with the method of theologians. It is possible to say that theological scholars such as Bâkıllânî, İbn Fûrak and Abû İshâq al-İsferâyînî had an impact on the formation of Juwayni's understanding of methodology. Although Juwayni remained under the influence of the aforementioned scholars, it is seen that he influenced many scholars after him. The interaction in question appears in the form of accepting his views, as well as annotating his works. The aim of this article is to analyze the jurists that Juwayni influenced and that were influenced by, in the context of *al-Burhan*.

Keywords: Usul al-Fıkh, Theologian Jurists, Juwayni, Bâkıllânî

GİRİŞ

Son yüzyıla kadar usûlî mesailerin gelenekle sağlıklı bir bağ kurularak birbirine eklenmek suretiyle yapıldığını söylemek mümkündür. Usulün yanı sıra benzer hususun fıkıh alanında da geçerli olduğu söylenebilir. Söz gelimi fıkıh usulü bağlamında ele alındığında her bir usulcünün kendinden önce olan bitene bigâne kalmadığı ve bağlı olduğu doktrine katkı sunan usulcülere atıfta bulunduğu görülmektedir. Klasik dönem usulcülerin temel karakteristik özellikleri arasında yer alan bu özellik neredeyse son yüz yıla kadar devam etmiştir. Bu hususu gelenekle sağlıklı bir bağ kurmanın sonucu olarak görmek de mümkündür. Bu karakteristik özelliği haiz olan usulcülerden biri de şüphesiz Şâfiîlerin önde gelen kalamcı usulcülerinden biri olan Cüveynî'dir.

Cüveynî'yi etkisinde kaldığı usulcülerden bağımsız olarak ele almak hem kalamcı usulcüler arasındaki yerini tespit etme hem de usul anlayışının gelişim seyrini sağlıklı bir şekilde anlamaya engel olacaktır. Dolayısıyla gerçek anlamda bir Cüveynî portresi için onu etkilediği ve etkilediği usulcülerle birlikte değerlendirmek önem arz etmektedir. Bu çalışmada Cüveynî'nin usule dair kaleme aldığı son eseri *el-Burhân fî usûli'l-fikh* adlı eseri esas alınarak etkilediği ve etkilediği usulcüler ele alınacaktır. Bununla birlikte ihtiyaç hasıl olması halinde *et-Telhîs* adlı eserine de atıfta bulunulacaktır.

1. CÜVEYNÎ'NİN USUL ANLAYIŞINA ETKİ EDEN USULCÜLER

Cüveynî'nin usul anlayışının oluşumunda kendinden önceki usulcülerin etkisi inkâr edilemez. Bununla birlikte Cüveynî'yi yazdığı eserler ile Şâfiî usulcüler içerisinde kalamcı usul anlayışının en önemli temsilcisi saymak mümkündür. Her ne kadar çağdaşı Şîrâzî (ö. 476/1083) ve Sem'anî (ö. 489/1096) gibi Şâfiî usulcüler de Şâfiî usul anlayışının oluşumuna yazdıkları eserlerle katkıda bulunmuşsa da önceki kalamcı usulcülerin görüşlerine ulaşma konusunda Cüveynî'nin eserlerinin daha önemli olduğu söylenebilir. Şîrâzî ve Sem'anî'nin eserleri ise daha çok Şâfiî fukahâsından olan usulcülerin görüşlerine ulaşılması açısından önem taşır.¹

Cüveynî'nin görüşlerine değer verdiği usulcülerin başında Bâkılânî, İbn Fûrek ve Ebû İshâk el-İsferâyînî gibi Eş'arî kalamcı usulcüler gelmektedir. Bu usulcüler arasında özellikle Bâkılânî'nin Cüveynî için özel bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Buna karşılık çağdaşı Şîrâzî'nin ise daha çok Ebû Hâmid el-İsferâyînî (ö. 406/1016) ve Ebü't-Tayyib et-Taberî (ö. 450/1058) gibi usulcülerin görüşlerine iltifat ettiği söylenebilir.² İltaş'ın da ifade ettiği üzere bu iki tutum, Şâfiî usulcüler arasında nisbi de olsa kalamcılar ve fakihler şeklindeki bir ayrımın varlığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.³

Ehl-i sünnet kalamının iki önemli temsilcisinden biri olması sebebiyle Cüveynî, Ebü'l-Hasen el-Eş'arî'nin (ö. 324/935-936) de usule ilişkin bazı görüşlerine yer vermiştir. Bunu ona duyduğu bağlılığın ve saygının bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim görüşlerine atıfta bulunduğu yerlerde genellikle "Ebü'l-Hasen" künyesinin başında "Şeyhunâ" ifadesini kullandığı görülmektedir.⁴ Taramamız sonucunda Cüveynî'nin, *el-Burhân*'da yaklaşık olarak yirmiyeye yakın yerde Eş'arî'ye atıfta bulunduğunu tespit ettik. Atıfta bulunduğu bu yerlerin

¹ Davut İltaş, "Fıkıh Usulü Yazımında 'Kalamcılar Yöntemi ve Fakihler Yöntemi' Ayrışmasının Mahiyeti Üzerine", *Bilimname* 2 (2009), 68-73; Selman Demirboğa, *Cüveynî'nin Şâfiî'ye Muhalefeti -Usûl Konuları Bağlamında-* (İstanbul: Nida Yayınları, 2022), 13.

² Örnek olarak bk. Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-Lümâ'*, thk. Abdülmecîd Türkî (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1988), 1/220, 235, 2/595, 645, 769, 783, 813, 820, 862, 877, 917, 977-978.

³ Ayrıntılı bilgi için bk. İltaş, "Fıkıh Usulü Yazımında 'Kalamcılar Yöntemi ve Fakihler Yöntemi' Ayrışmasının Mahiyeti Üzerine", 70-73. Bu yaklaşımın isabetli olmadığı hakkında detaylı bilgi için bk. Davut Eşit, *Şâfiî Fıkıh Usûlünün Gelişimi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 309-310.

⁴ Örnek olarak bk. İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nisâbü'rî Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb (Dârü'l-Vefâ, 2012), 1/138, 144, 174, 176, 178, 268, 288; Cüveynî, *et-Telhîs fî usûli'l-fikh*, thk. Abdullah Culem en-Niyabî - Şebbir Ahmed el-Umerî (Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1996), 1/109, 291, 2/19, 118, 185, 3/340, 391.

bir kısmında Eş'arî'ye muhalefet etmiş, bazı yerlerde ise kendisine nispet edilen görüşleri izah etmiştir.⁵

Cüveynî'nin görüşlerine değer verdiği, atıfta bulunduğu ve etkilendiği usulcüler olması sebebiyle burada söz konusu vasfı haiz olan Bâkılânî, İbn Fûrek ve Ebû İshâk el-İsferâyînî gibi usulcülere kısaca yer verilecektir.

1.1.KADI EBUBEKİR EL-BÂKILLÂNÎ (ö. 403/1003)

Cüveynî'nin usul anlayışının oluşumunda Bâkılânî'nin önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Cüveynî'nin kendisi için usulcülerin ustası "hibru'l-usûl"⁶ ve "kâdımız"⁷ ifadesini kullanması da görüşlerine ne denli değer verdiğini göstermektedir. Bâkılânî'nin sadece Cüveynî'yi değil, genel anlamda tüm kelamcı Şâfiî usulcülerin usul anlayışlarının oluşumunda önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Bâkılânî'nin kelamcı usulcülerin en önemli teorisyenlerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Kelamcı usulcülerin Bâkılânî'ye atıfta bulunurken isminden ziyade daha çok "Kâdî" kelimesini kullanmaları da bu hususu destekler mahiyettedir. Mesela Tâceddin es-Sübki (ö. 771/1370) bu kullanıma şu şekilde dikkat çekmektedir: "Ashabımızın usulcülerini "Kâdî" kelimesini sadece Bâkılânî için kullanır. Mu'tezilî usulcüler ise bu kelimeyle (Kâdî) Abdülcebbar'ı kastederler."⁸

Cüveynî'nin, Bâkılânî'nin *et-Takrîb ve'l-irşâd* adlı kitabın özeti mahiyetinde olan *Kitâbu't-telhîs* adlı eserine göz atıldığında Bâkılânî'den ne denli etkilendiği görülecektir. Bâkılânî'nin görüşlerinin yanı sıra kendi görüşlerini de ihtiva eden bu eser, Bâkılânî'nin fıkıh usulüne dair görüşlerini günümüze taşıması açısından son derece önemlidir. Buna karşılık olgunluk döneminde yazdığı *el-Burhân* adlı eserinde, ilkinde Bâkılânî'yi desteklediği birçok konuda ona muhalefet etmiştir. Buna rağmen *el-Burhân*'da hemen hemen her konuda Bâkılânî'nin görüşlerine atıfta bulunmuş, fıkıh usulünün dayandığı temel kelami prensiplerde genel olarak Mu'tezileye karşı Bâkılânî ile aynı görüşü benimsemiştir.⁹ Cüveynî'den nakledilen: "Kalam ilminde Bâkılânî'den on iki bin sayfa ezberleyene kadar hiçbir şey söylemedim"¹⁰ şeklindeki ifade Bâkılânî'nin etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Cüveynî'nin usul konularının birçoğunda Bâkılânî'ye atıfta bulunması ve bazı yerlerde de aynı görüşü benimsemesi, Sem'ânî tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmesine sebep olmuştur. Sem'ânî mezhebini müdafaa etmeyip hasmın mezhebine destek verdiği gerekçesiyle birçok konuda kendisini eleştirmiştir. Sübkî, *el-Burhân*'ın usul ilmindeki öneminden bahsetme sadedinde bu konuya şu şekilde değinmiştir: "Bu kitap, Şâfiîlerin kendisiyle övünmesi gereken kitaplarındandır. Fakat Şâfiîlerden kimsenin bu kitabı şerh etmeye yanaşmaması ve hakkında bir söz söylememesine şaşırıyorum. Sadece Sem'ânî, *el-Kavâti'u'l-edille* adlı eserinde çok az meselede buna değinmiş ve İmam'ın (Cüveynî) görüşlerine karşı çıkmıştır."¹¹

Sem'ânî'nin eserinde "Ashabımızdan biri şöyle dedi" şeklinde verdiği görüşler incelendiğinde, Sübkî'nin de ifade ettiği gibi bunların Cüveynî'nin *el-Burhân*'ından yapılan

⁵ Cüveynî, kişinin güç yetiremeyeceği bir fiille (teklîf-i mâ lâ yutâk) mükellef tutulmasının caiz olup olmaması, hudûs halinde olan bir fiille kişinin yükümlü tutulup tutulmaması ve umum için dilde özel bir sığınan vazedilip edilmediği konusunda Eş'arî'ye muhalefet etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Cüveynî, *el-Burhân*, 1/84, 119, 144-145, 177-179, 200-201, 268, 2/749; Cüveynî, *Ğiyâsu'l-umem fi'l-tiyâsi's-zulem*, thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb (Beyrut: Dâru'l-minhâc, 2014), 520; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb (Beyrut: Dâru'l-minhâc, 2007), 2/103-104, 3/102. Ayrıca bk. M. Macit Sevgili, *İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 151-154.

⁶ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 18/472. Ayrıca bk. Cüveynî, *el-Burhân*, 2/513.

⁷ Cüveynî, *Muğîsu'l-halk fi tercihi'l-kavli'l-hak (İhkâku'l-hak bi ibtâli'l-bâtılı fi Muğîsu'l-halk ile beraber)*, thk. Heysem Tuaymî (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 2003), 42.

⁸ Ebû Nasr Tâcüdî Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Ref'u'l-hâcib an Muhtasari İbni'l-Hâcib*, thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Alemlü'l-kutub, 1999), 2/289.

⁹ İltaş, "Fıkıh Usulü Yazımında 'Kelamcılar Yöntemi ve Fakihler Yöntemi' Ayrımının Mahiyeti Üzerine", 71-72.

¹⁰ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tannâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulu (Dâru hacr, 1413), 5/185.

¹¹ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 5/192.

alıntılar olduğu anlaşılacaktır.¹² İki usulcü arasındaki gerilimi yansıtmaya açısından Sem'ânî'nin şu ifadesini zikretmek yerinde olacaktır. Sem'ânî şöyle der: "Bâkılânî'nin kelamına âşık olan ve onu usul konularının birçoğunda imam ve önder olarak gören bazılarını gördüm. Hatta sanki o (Cüveynî), onu (Bâkılânî) taklit etmeye nefsini razı etmiş ve akide konularında onu imam tayin etmiştir."¹³

Cüveynî'nin, Bâkılânî'nin görüşlerine değer atfetmesi ve çokça atıfta bulunmasının altında yatan sebebin Eş'arî kelamcı usulcülerden olması olduğu söylenebilir. Zira Bâkılânî dönemindeki en büyük kelamcı usulcülerden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁴ Hatta Mâzerî (ö. 536/1141), Ebyârî (ö. 618/1219) ve Şerîf Ebû Yahyâ gibi Mâlikî usulcülerin *el-Burhân*'ı şerh etme nedenlerinden birisinin Cüveynî'nin Bâkılânî'ye çokça atıf yapması olduğunu söylemek mümkündür. Cüveynî'nin, Bâkılânî'nin görüşlerine değer vermesinin diğer bir sebebi de Bâkılânî'nin Şâfiî'nin görüşlerine yer vermesi olduğu söylenebilir.

Cüveynî ile ilgili son dönemde yaptığı araştırmalarla meşhur olan Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb'in (ö. 2010) tespitine göre Cüveynî, *el-Burhân*'da yaklaşık yüz elliden fazla yerde Bâkılânî'ye atıfta bulunmuş, kırk beşe yakın meselede ise ona muhalefet etmiştir.¹⁵ Muhalefet ettiği bu meselelerin bazılarında doğrudan görüşünü reddederken bazılarında ise görüşün gerekçelendirme şekline karşı çıkmıştır. Cüveynî'nin Bâkılânî'ye muhalefedinin yer yer sert olduğu da görülmektedir. Söz gelimi kıyaslarda takdim ve tehiri kabul etmeyen Bâkılânî'ye Cüveynî'nin şiddetle karşı çıkması buna örnek olarak verilebilir. Bu görüşün büyük bir hata olduğunu ve Bâkılânî'ye yakıştıramadığını ifade eden Cüveynî, elinden gelmesi durumunda bu görüşü gizleyeceğini belirtmiştir.¹⁶

Örnek olması açısından iki usulcü arasında ihtilafli birkaç meseleyi kısaca zikretmek faydalı olacaktır.

1.1.1.MÜRSEL HADİS İLE AMEL

Cüveynî'nin Bâkılânî'ye muhalefet ettiği meselelerden biri mürsel hadisle amel etme konusudur. Mâlikî usulcüler arasında mürsel hadisle amel etme konusunda farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, tercih edilen görüş bunun hüccet olması yönündedir.¹⁷ Mezhebin önde gelen kelamcı usulcüsü Bâkılânî ise bu konuda farklı bir yol izleyip tercih edilen görüşe muhalefet etmiş ve mürsel hadisi hüccet olarak kabul etmemiştir. Şâfiî mezhebinde de tercih edilen görüş mürsel hadisin hüccet olmaması yönünde olup Bâkılânî bu konuda Şâfiî usulcülerle aynı görüştedir.¹⁸

¹² Örnek olarak krş. Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille fî usûli'l-fikh*, thk. Abdullah b. Hafız b. Ahmed el-Hakemî (Riyad: Mektebetü't-tevbe, 1998), 1/452-453 - *el-Burhân*, 1/465-466; *Kavâti'u'l-edille*, 2/28-29 - *el-Burhân*, 1/302-309; *Kavâti'u'l-edille*, 3/45 - *el-Burhân*, 1/300-325; *Kavâti'u'l-edille*, 4/285- *el-Burhân*, 2/599-622; *Kavâti'u'l-edille*, 4/441 vd. - *el-Burhân*, 2/785 vd; *Kavâti'u'l-edille*, 4/498-499-*el-Burhân*, 2/726-727.

¹³ Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/440.

¹⁴ Tahir b. Muhammed Ebü'l-Muzaffer İsferyânî, *et-Tebşîr fî'd-dîn ve temyîzi'l-firkati'n-nâciyeti ani'l-firaki'l-hâlikîn*, thk. Muhammed Zahid el-Kevserî (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-turas, 2010), 164-165.

¹⁵ Cüveynî'nin Bâkılânî'ye atıfta bulunduğu yerler konusunda Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb'in hazırladığı indeks için bk. Cüveynî, *el-Burhân*, 2/837. Cüveynî'nin Bâkılânî'ye muhalefet ettiği konular için bk. Cüveynî, *el-Burhân*, 2/853-855.

¹⁶ Cüveynî, *el-Burhân*, 2/512-513.

¹⁷ Mâlikî usulcülerin görüşü için bk. Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî el-Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*, thk. Abdülmecîd Türkî (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islami, 1995), 1/355; Ebû Alî Hüseyin b. Ebü'l-Fazl Atîk b. Hüseyin er-Rib'î İbn Reşîk, *Lübâbü'l-mahsûl fî ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Gazzâlî Ömer Câbî (Dübey: Dâru'l-buhûs li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 2001), 1/379-380; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî el-Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl fî ihtisari'l-mahsûl-fi'l-usûl*, thk. Sıdkî Cemîl el-Attâr (Beyrut: Dâru'l-fikr, 2004), 295; Ebû Alî b. Hüseyin b. Alî b. Talha er-Reçrâcî Şûşâvî, *Ref'u'n-nikâb an Tenkîhi's-Şihâb*, thk. Ahmed b. Muhammed es-Serrâh - Abdurrahman b. Abdullah el-Cibrîn (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2004), 5/221-222.

¹⁸ Şâfiî usulcülerin görüşü için bk. Şîrâzî, *Şerhu'l-Lumâ'*, 2/622; Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 2/442; Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Süleyman el-Aşkar (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 2010), 1/321; Ebü'l-Feth Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbn Berhân, *el-Vusûl ile'l-usûl*, thk. Abdulhamid Ali Ebû Züneyd (Riyad: Mektebetü'l-me'ârif, 1983), 2/177; Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh*, thk. Taha Cabir Feyyaz el-

Cüveynî ise hadisi mürsel olarak rivayet eden râvinin (mürsil) sika ve âdil olması şartıyla mürselin hücciyetini savunarak, bu yönüyle hem mezhepte tercih edilen görüşe hem de Bâkılânî'ye muhalefet etmiştir. Zira ona göre haberlerde dikkat edilmesi gereken temel nokta güvenilirliğin bulunmasıdır. Dolayısıyla hadisi rivayet eden râvi, sika ve âdil olduktan sonra onunla amel edilmesi gerekir.¹⁹ Nitekim Şâfiî usulcülerden Âmidî (ö. 631/1233) de bu konuda Cüveynî'yi takip etmiştir.²⁰

1.1.2. ŞEYHİN KESİN BİR DİLLE RİVAYETİNİ İNKÂR ETMESİ

Şeyhin rivayetini inkâr etmesi ile bir râvinin kendisinden rivayet edilen hadisi reddetmesi kastedilmektedir. Mâlikî ve Şâfiî mezhebinde tercih edilen görüşe göre şeyhin, kendisinden rivayet edildiği iddia edilen hadisi kesin bir dille yalanlayıp reddetmesi durumunda bu hadisle amel edilmez.²¹ Tereddütlü olması halinde ise her iki mezhebe göre de bununla amel edilir.²²

Bâkılânî bu konuya şu şekilde temas eder: “Râvinin hadisi inkâr etmesi ya şüpheli ya da kesin bir şekilde olur. Şayet râvi, “Bu hadisi rivayet ettiğimi hatırlamıyorum,” “Emin değilim” şeklinde kesin olmayan bir dille inkâr ederse hadisçilerin çoğuna göre bu, rivayeti reddetmeyi gerektirmez. Benim de tercih ettiğim görüş bu yöndedir. Ancak râvi kesin bir dille inkâr eder ve: “Kesinlikle bunu benden duymadın” derse bu durumda hadisle amel edilmez ve tevakkuf edilir. Çünkü bu durumda râvinin (asıl râvi) kesin bir şekilde hadisin rivayetini inkâr etmesi ile diğer râvinin kesin bir şekilde rivayet ettiğini iddia etmesi birbirine tearuz etmiştir. Dolayısıyla birisi diğerinden daha evla değildir.”²³

Görüldüğü gibi Bâkılânî, râvinin tereddütlü bir şekilde hadisi inkâr etmesi durumunda hadisle amel etmeyi kabul ederken kesin bir şekilde yapılan inkâr durumunda tevakkuf etmiştir. Cüveynî ise râvinin tereddütlü olması durumunda Bâkılânî'yle aynı görüşü paylaşırken kesin bir dille hadisin inkâr edilmesi durumunda Bâkılânî'ye muhalefet etmiştir. Cüveynî'ye göre, şeyhin râviyi kesin bir dille tekzip etmesi durumunda, birbirine zıt iki haber ortaya çıkar ve bu durum her iki rivayetle amel etmemeyi gerektirir. Bu durumda iki rivayetin birinde bulunan adalet veya tercih vecihlerinden bir vecihle rivayetler birbirine tercih edilir ve bunlardan biriyle amel edilir.²⁴

1.2. İBN FÛREK (ö. 406/1015)

İbn Fûrek, Eş'arî'nin görüşlerini sistemleştirip bu görüşleri nakletmede önemli bir rol oynayan kalamcı usulcüler arasında kabul edilmektedir. Fıkıh usulüne dair yazdığı kitapları her ne kadar günümüze ulaşmamış olsa da görüşlerini Cüveynî gibi kalamcı usulcülerin eserlerinde görmek mümkündür.²⁵

Alvânî (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1992), 4/461; Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrezzak Afîfî (Riyad: Dârü's-sumey'î, 2003), 2/149.

¹⁹ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/364. Detaylı bilgi için ayrıca bk. Demirboğa, *Cüveynî'nin Şâfiî'ye Muhalefeti*, 117-121.

²⁰ Âmidî, *el-İhkâm*, 2/149; Âmidî, *Muntehe's-sûl fî ilmi'l-usûl*, thk. Ahmed Ferîd Mezi'dî (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2003), 96-97.

²¹ Mâlikî usulcülerin görüşü için bk. Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl*, 2/352; İbn Reşîk, *Lübâbü'l-mahsûl*, 1/374-375; Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbnü'l-Hâcib, *Muhtasarü Muntehe's-sûl ve'l-emel fî ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel*, thk. Nezîr Hamâdû (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006), 1/617; Şûşâvî, *Ref'u'n-nikâb*, 5/153. Şâfiî usulcülerin görüşü için bk. Şîrâzî, *Şerhu'l-Lümâ'*, 2/649-651; Cüveynî, *el-Burhân*, 1/370-373; Sem'ânî, *Kavâtî'u'l-edille*, 2/356-357; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/314-315; Râzî, *el-Mahsûl*, 4/420-422; Âmidî, *el-İhkâm*, 2/128-130.

²² Mâlikî usulcülerin görüşü için bk. Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl*, 2/352-353; İbn Reşîk, *Lübâbü'l-mahsûl*, 1/375-376; İbnü'l-Hâcib, *Muhtasarü'l-Muntehâ*, 1/618-620; Şûşâvî, *Ref'u'n-nikâb*, 5/156-157. Şâfiî usulcülerin görüşü için bk. Şîrâzî, *Şerhu'l-Lümâ'*, 2/649-650; Cüveynî, *el-Burhân*, 1/371-372; Sem'ânî, *Kavâtî'u'l-edille*, 2/355-356; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/314-315; Râzî, *el-Mahsûl*, 4/420-423; Âmidî, *el-İhkâm*, 2/128-129; Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Ulâmu'l-hadîs*, thk. Nureddin İtr (Dımaşk: Dâru'l-fıkr, 1986), 117-118.

²³ Cüveynî, *et-Telhîs*, 2/392-393.

²⁴ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/372-373. Detaylı bilgi için bk. Demirboğa, *Cüveynî'nin Şâfiî'ye Muhalefeti*, 126-128.

²⁵ Hayatî hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiîyye*, 4/127-135. İbn Fûrek ile ilgili olarak ayrıca bk. Ebü'l-Muzaffer İsfereyînî, *et-Tebîr fî'd-dîn*, 165-166.

Cüveynî'nin usul anlayışının oluşumunda İbn Fûrek'in de etkisi inkâr edilemez. Kitabında kendisi için "el-Üstâd" kavramını kullanması görüşlerine ne denli önem verdiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sıradan halktan bir kişinin (âmmi), taklid edeceği müctehidin ilmi birikimini sorgulamaksızın ona tabi olması gerektiği konusunda aynı görüşü benimsemeleri bu etkileşime örnek olarak verilebilir.²⁶ Ayrıca Cüveynî, İbn Fûrek'in mefhûmu'l-muvâfakayı mefhûmu'l-hitâb, mefhûmu'l-muhâlefeyi de delîlü'l-hitâb şeklinde isimlendirmesine karşı çıkmayıp güzel görmesi de bu çerçevede değerlendirilebilir.²⁷

Cüveynî, atıfta bulunduğu meselelerin bir kısmında İbn Fûrek'le aynı görüşü paylaşırken bazı meselelerde ise ona muhalefet etmiştir. İlmin tarifi, bir hükmün iki illetle ta'lili ve içtihat hata-isabet meselesi gibi bazı meseleler iki usulcü arasındaki ihtilafli meseleler arasında yer almaktadır. Örnek olması açısından bir hükmün birden çok illetle ta'lil edilmesi meselesini zikretmek faydalı olur.

İbn Fûrek bir hükmün birden çok illetle ta'lil edilmesini nas yoluyla belirlenen illette (mansûs illet) caiz görürken, içtihat yoluyla belirlenen illette (müstenbat illet) caiz görmemiştir.²⁸ Buna karşılık Cüveynî bir hükmün birden çok illetle ta'lil edilmesini aklen caiz görmekle beraber şer'an caiz olmadığını ve vuku bulmadığını savunarak farklı bir görüş ileri sürmüştür.²⁹ Gazzâlî (ö. 505/1111), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) ve Beyzâvî (ö. 685/1286) gibi usulcüler bu konuda İbn Fûrek'i takip ederken, İbn Berhân (ö. 518/ 1124) ile Âmidî, Cüveynî'nin görüşünü benimsemiştir.³⁰

İçtihat hata-isabet meselesiyle ilgili olarak Cüveynî tarafından İbn Fûrek'e nispet edilen görüşün tashih edilmesi yerinde olacaktır. İçtihat hata-isabet konusunda Cüveynî *et-Telhîs*'te İbn Fûrek'e her müctehidin isabet ettiği görüşünü nispet etmiştir.³¹ Ancak diğer usulcülerin İbn Fûrek'e nispet ettiği görüş dikkate alındığında Cüveynî'nin bu nispeti isabetli gözükmemektedir. Zira diğer usulcüler tarafından İbn Fûrek'e nispet edilen görüş müctehitlerden sadece birinin isabet ettiği yönündedir.³²

İbn Fûrek'le ilgili olarak vuzuha kavuşturulması gereken konulardan biri de mürsel hadisin isimlendirmesiyle ilgili olarak Cüveynî'nin kendisi hakkındaki değerlendirmesidir. Buna göre İbn Fûrek, Tâbiîn قال رسول الله ve Tebeu't-Tâbiîn: قال الصحابي şeklindeki ifadelerle rivayet ettiği hadisleri munkatı hadis olarak isimlendirmiştir. Ancak Tâbiînin araya bir vasıta koyarak ismini zikretmeksizin قال رجل: قال رسول الله şeklindeki ifadeleri ise mürsel olarak isimlendirmiştir.³³ Mâzerî

²⁶ Cüveynî, *el-Burhân*, 2/767.

²⁷ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/267. Fahve'l-hitâb/mefhûmu'l-muvâfaka: Lafzın, lafızda açıkça zikredilmediği halde söylenene uygun bir anlama delalet etmesidir. Delîlü'l-hitâb/mefhûmu'l-muvâfaka ise genel olarak lafzın, söylenenin hükmünün aksinin söylenmeyen için geçerli olduğuna delalet etmesidir. Detaylı bilgi için bk. Davut İltas, *Kelamcı Usulcülerin Delalet Anlayışı* (İstanbul: İsam Yayınları, 2020), 353-354, 366-367.

²⁸ Cüveynî, *el-Burhân*, 2/475; Muhammed b. Said. b. Avvad Ğâmidî, *Ebûbekir İbn Fûrek ve arâuhu'l-usûliyye* (Mekke: Câmiatü Ümmi'l-kurâ, 1421), 2/673-675.

²⁹ Cüveynî, *el-Burhân*, 2/482, 602, 613. Ayrıca bk. Cüveynî, *eş-Şâmil fî usûli'd-dîn*, thk. Ali Sami Neşşâr vd. (Kahire: Mektebetü'l-İskenderiyye, 1969), 680-681.

³⁰ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/364-367; Râzî, *el-Mahsûl*, 5/271-277; Sübkî, *el-İbhâc fî şerhi'l-Minhâc*, thk. Ahmed Cemal Zemzemi - Nureddin Abdulcebbar Sağıri (Dübe: Dâru'l-buhûs, 2004), 6/2472-2475; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî, *Nihâyetü's-sûl fî şerhi Minhâci'l-usûl* (Alemu'l-kutub, ts.), 4/195-196. İbn Berhân ile Âmidî'nin görüşü için bk. İbn Berhân, *el-Vusûl*, 2/263; Âmidî, *el-İhkâm*, 3/296; Âmidî, *Muntehe's-sûl*, 203. Gazzâlî, fûrua dair kaleme aldığı *el-Vasît* adlı kitabında bir hükmün birden çok illetle ta'lil edilmesine cevaz vermiştir. Bu görüş için bk. Gazzâlî, *el-Vasît fî'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmud İbrahim - Muhammed Muhammed Tamir (Kahire: Dâru's-selâm, 1997), 3/139; Sübkî, *el-İbhâc*, 6/2475.

³¹ Cüveynî, *et-Telhîs*, 3/341.

³² Şîrâzî, *Şerhu'l-Lümâ'*, 2/1048; Âmidî, *el-İhkâm*, 4/222; Âmidî, *Muntehe's-sûl*, 250; Ebû Abdillâh Safiyyüddîn Muhammed b. Abdîrrahîm (Abdîrrahmân) b. Muhammed el-Hindî el-Urmevî Safiyyüddîn el-Hindî, *Nihâyetü'l-vusûl fî dirâyeti'l-usûl*, thk. Sâlih b. Süleyman Yusuf - Sa'd b. Sâlim Suveyh (Mekke: el-Mektebetü't-ticâriyye, 1996), 8/3848-3849; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdir b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fıkh*, thk. Abdülkadir Abdullah el-Ânî (Kuveyt: Vezaretü'l-evkâf ve ş-şuûni'l-İslâmiyye, 1992), 6/242-244. İbn Fûrek'in görüşü hakkında detaylı bilgi için bk. Ğâmidî, *Ebûbekir İbn Fûrek ve arâuhu'l-usûliyye*, 2/721-723.

³³ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/366.

ise İbn Fûrek'in böyle bir görüşü benimsemediğini belirtir.³⁴ Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) konuyla ilgili değerlendirmeleri dikkate alındığında Cüveynî'nin bu görüşünde isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Cüveynî'nin görüşlerine bağlılığıyla bilinen İbnu'l-Kuşeyrî'nin (ö. 514/1120)³⁵ bu konuda Cüveynî'ye muhalefet etmemesi de bu görüşü destekler mahiyettedir.³⁶

1.3.EBÛ İSHÂK EL-İSFERÂYİNÎ (ö. 418-1027)

Şâfiî mezhebinin önde gelen kalamcı ve usulcülerinden biri olarak kabul edilen Ebû İshâk el-İsferâyînî, kendinden sonraki birçok usulcüyü etkilemiş ve Şâfiî usulcüler arasında "el-Üstâd"³⁷ diye anılmıştır.³⁸ Cüveynî de onun hakkında "el-Üstâd" ifadesini kullanmış ve tespit edebildiğimiz kadarıyla otuz beş yerde kendisine atıfta bulunmuştur.³⁹

Cüveynî, emrin muktezasının vucub gerektirdiği ve kazanın ilk emirle vacip olmadığı gibi bazı meselelerde İsferâyînî ile aynı görüşü paylaşmışsa da atıfta bulunduğu meselelerin birçoğunda ona muhalefet etmiştir. Örnek olması açısından aşağıda Cüveynî'nin, Ebû İshâk el-İsferâyînî'ye muhalefet ettiği emrin tekrarı gerektirdiği meselesi ile etkilendiği içtihat hata-isabet konusu ele alınacaktır.

1.3.1. EMRİN TEKRARI GEREKTİRMESİ

Karinelerden hâlî olan mutlak emrin tekrarı gerektirip gerektirmediği konusunda usulcüler ihtilaf etmiştir. Ebû İshâk el-İsferâyînî'ye göre mutlak emir tekrarı gerektirirken⁴⁰ Cüveynî'ye göre mutlak emir tekrarı gerektirmez. Buna göre ancak bir karine bulunması durumunda emir tekrarı gerektirir.⁴¹

Cüveynî'ye göre karinelere hâlî olan mutlak emir, sîga olarak yerine getirilmeyi (imtisal) gerektirir. Bu imtisal de en az bir kereliği içinde taşır. Bir kerelik dışındaki diğer fazlalıklarda ise tevakkuf edilir. Ona göre emir ve bunun dışındaki diğer fiiller masdardan türediğine göre masdar için geçerli olan hüküm, emir için de geçerli olmalıdır. Buna göre masdarda bir kereliğine mahsus olarak fiilin yerine getirilmesi kesinlikle bilinmektedir. Bu kesinlik emir için de söz konusudur. Ancak eylemi yerine getirmenin diğer zamanları kapsamı ve bunun tekrarı gerektirmesi kesin olarak bilinmediği için burada tevakkuf edilir.⁴²

1.3.2. İÇTİHATTA HATA-İSABET MESELESİ

Usulcüler içtihat hata-isabet meselesini genel olarak usûlî (itikadî-aklî) ve fer'î olmak üzere iki ana bölümde ele almışlardır. Usûlî hükümlerde doğrunun tek olduğu konusunda usulcüler ittifak halinde olup müçtehitlerden sadece birinin isabet ettiğini belirtmişlerdir. Bu, kabir azabı gibi ancak şeriatla bilinen bir mesele olabileceği gibi âlemin hudûsu gibi akılla idrak edilen aklî bir mesele de olabilir. Buna göre böylesi bir konuda içtihat edip isabet etmeyen bir müçtehit günahkâr olur.⁴³

³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkillî el-Mâzerî, *İzâhu'l-mahsûl min Burhâni'l-usûl*, thk. Ammar et-Talibî (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, ts.), 486.

³⁵ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî İbn Asâkir, *Tebyînü kezibi'l-müfterî fî mâ nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî* (Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-'arabî, 1404), 308-317; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 7/159-166.

³⁶ Detaylı bilgi için bk. Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 4/403; Ğâmidî, *Ebûbekir İbn Fûrek ve arâuhu'l-usûliyye*, 2/593-596.

³⁷ Örnek olarak bk. Cüveynî, *el-Burhân*, 1/79, 81, 83.

³⁸ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 4/256-262. Ayrıca bk. Ebû'l-Muzaffer İsferâyînî, *et-Tebîr fi'd-dîn*, 165.

³⁹ Cüveynî'nin, Ebû İshâk el-İsferâyînî'ye atıfta bulunduğu yerler için bk. Cüveynî, *el-Burhân*, 1/79, 81, 83, 121, 135, 146, 150, 171-172, 215, 251, 337, 391-392, 395, 2/460, 465, 572-573, 597-598, 607, 619, 631, 658, 721, 738, 756-757, 765, 769.

⁴⁰ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/150-151; Sübkî, *Cem'u'l-cevâmi' (el-Bedru't-tal' fi halli cem'i'l-cevâmi' şerhi ile birlikte)*, thk. Murtaza 'Alî b. Muhammed ed-Dâğıştânî (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 2005), 1/316.

⁴¹ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/153.

⁴² Cüveynî, *el-Burhân*, 1/153.

⁴³ Şîrâzî, *el-Lüma' fî usûli'l-fikh*, thk. Muhyiddîn Dîb Mistû - Yûsuf Alî Bedîvî (Beyrut: Dârü'l-kelimi't-tayyib, 1995), 258-259; Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 5/11-14; Sübkî, *el-İbhâc*, 7/2909-2910. Anberî'den (ö. 168) usûlî konularda içtihat eden her müçtehidin isabet ettiğine dair bir görüş nakledilmiştir. Râzî, *el-Mahsûl*, 6/29-33; Sübkî, *el-İbhâc*, 7/2909,

Usulcüler, fer'î meseleleri ise hakkında nas bulunan ve bulunmayan şekilde iki kısma ayırmışlardır. Hakkında nas bulunan meselelerde içtihat caiz olmayıp bu konuda doğrunun tek olduğu kabul edilmiştir. Burada herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir.⁴⁴ Hakkında nas bulunmayan zannî meselelerde ise her müçtehidin isabet edip etmediği konusunda usulcüler ihtilaf etmiştir. İctihatta hata-isabet meselesinden kasıt bu tür meselelerdir.

Eş'arî, Bâkılânî ve Gazzâlî gibi usulcülere göre zannî meselelerde içtihat eden her müçtehit isabet etmiştir. Hatta Bâkılânî'den yapılan nakle göre o, "Şayet İmâm Şâfiî'nin görüşü bu yönde olmasaydı onu usulcü kabul etmezdim"⁴⁵ demiş ve Şâfiî'nin de bu görüşte olduğunu iddia etmiştir. Ancak Bâkılânî'nin aksine Şâfiî usulcülerin geneli tarafından Şâfiî'ye nispet edilen görüş, müçtehitlerden sadece birinin isabet ettiği yönündedir.⁴⁶ Her müçtehidin isabet ettiğini savunan usulcülere göre Allah'ın hükmü müçtehidin içtihadına tabi olup müçtehit, içtihat etmeden önce Allah tarafından belli bir hüküm tayin edilmemiştir.⁴⁷

İbn Fûrek, Ebû İshâk el-İsferâyînî, Şîrâzî, Cüveynî, Sem'ânî, Râzî ve Âmidî gibi önde gelen Şâfiî usulcülerin benimsediği görüş, müçtehitlerden sadece birinin isabet ettiği görüşüdür.⁴⁸ Cüveynî tercih ettiği bu görüşü şu şekilde açıklar: "Hiçbir vakıanın Allah'ın hükmünden hâlî olmadığı sabit olduğuna göre deriz ki: Allah'ın emri sebebiyle müçtehit zannının gereğince amel etmesi yönüyle isabet etmiştir; içtihadını, söz konusu meselede Allah'ın hükmüne muttali olacak derecede sonuçlandırmaması yönüyle de hata etmiştir. İşte tercih edilen görüş budur."⁴⁹

Mezhepte tercih edilen görüş de bu yöndedir. Buna göre isabet eden müçtehidin görüşü hak olup bunun dışındaki müçtehitlerin görüşleri batıldır. Ancak bunlar içtihatlarında hata etmekle beraber günahkâr olmazlar.⁵⁰ Zira Hz. Peygamber'in "İctihat edip isabet eden hâkime iki, hata edene bir sevap vardır"⁵¹ hadisinde de görüldüğü gibi her ikisi için de sevap zikredilmiştir.⁵²

2. CÜVEYNÎ'NİN SONRAKİ USULCÜLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Cüveynî'nin sonraki birçok usulcü üzerinde önemli etkisi olmuştur. Cüveynî'den etkilenen usulcüler arasında Şâfiî usulcüler olduğu gibi diğer mezheplere müntesip usulcüler de bulunmaktadır. Bu usulcülerin başında Havâfî (ö. 500), Kiyâ el-Herrâsî (ö. 504/1110), Gazzâlî, İbn Berhân, Mâzerî, Ebyârî, İzzüddîn b. Abdusselâm (ö. 660-1262), Sübkî ile Şâtıbî'yi (ö. 790/1388) saymak mümkündür.⁵³ Aşağıda örnek olması bakımından bazı önemli usulcülere etkisi ve bu etkinin hangi alanlarda olduğu kısaca ele alınacaktır.

2924. Anberî'nin görüşü hakkında farklı bir değerlendirme için bk. Cüveynî, *el-Burhân*, 2/752-754; İbn Berhân, *el-Vusûl*, 2/337-340.

⁴⁴ Örnek olarak bk. Şîrâzî, *Şerhu'l-Lümâ'*, 2/1045-1046; Safiyyüddîn el-Hindî, *Nihâyetu'l-vusûl*, 8/3846-3847; Sübkî, *el-İbhâc*, 7/2913-2915.

⁴⁵ Cüveynî, *el-Burhân*, 2/754. Gazzâlî'nin görüşü için bk. Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/409.

⁴⁶ Şâfiî'nin görüşü için bk. Şîrâzî, *Şerhu'l-Lümâ'*, 2/1046-1048; Ebû Muhammed Tâcüddîn Abdurrahmân b. İbrâhîm b. Sibâ' el-Firkâh el-Fezârî el-Bedrî Tâceddin el-Firkâh, *Şerhu'l-Varakât*, thk. Sare Şafi el-Hacırî (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1997), 3/340; Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 5/16, 19; İbn Berhân, *el-Vusûl*, 2/343-345; Sübkî, *Ref'u'l-hâcib*, 4/546.

⁴⁷ Râzî, *el-Mahsûl*, 6/34; Âmidî, *el-İhkâm*, 4/221; Sübkî, *el-İbhâc*, 7/2914.

⁴⁸ Şîrâzî, *Şerhu'l-Lümâ'*, 2/1046-1048; Cüveynî, *el-Burhân*, 2/754-757; Tâceddin el-Firkâh, *Şerhu'l-Varakât*, 3/340-341; Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 5/16, 19; Râzî, *el-Mahsûl*, 6/36; Âmidî, *el-İhkâm*, 4/223.

⁴⁹ Cüveynî, *el-Burhân*, 2/757.

⁵⁰ Şîrâzî, *el-Lüma'*, 259; Sem'ânî, *Kavâti'u'l-edille*, 5/16.

⁵¹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki (Kahire: Matbaatu İsa el-Babî el-Halebî, 1955), "Akdiye", 1716 (3/1342).

⁵² Ayrıntılı bilgi için bk. Safiyyüddîn el-Hindî, *Nihâyetu'l-vusûl*, 8/3835-3879; İsnevî, *et-Temhîd fî tahrîci'l-furû'i 'ala'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Heyto (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 2013), 434-436.

⁵³ Cüveynî'nin öğrencileri ve etkilediği usulcüler hakkında detaylı bilgi için bk. Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 5/165-222, 6/196, 7/231, 8/249; Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, *Fıkhü İmâmi'l-Haremeyn Abdilmelik b. Abdillâh el-Cüveynî: Hasaisühu-eserühu-menziletühu* (Beyrut: Dâru'l-minhâc, 2013), 529-551; Muhammed Zuhaylî, *el-İmâmu'l-Cüveynî İmâmu'l-Haremeyn* (Dimaşk: Dâru'l-kâlem, 1992), 81-92; Sevgili, *İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî*, 49-63.

2.1.GAZZÂLÎ (ö. 505/1111)

Cüveynî'nin en çok etkilediği ve usule dair görüşlerinin oluşumuna katkı sağladığı usulcüler içerisinde Gazzâlî'yi ilk sırada saymak mümkündür.⁵⁴ Gazzâlî'nin Cüveynî'nin öğrencisi olması yanında her ikisinin de kalamcı usul geleneğini takip etmesi bu etkileşimin başlıca sebepleri arasında zikredilebilir.

Gazzâlî, hocasının görüşlerine atıfta bulunurken “Üstâdî, İmâmî, Fahru'l-İslam” şeklinde tazim bildiren ifadeler kullanmıştır.⁵⁵ Özellikle usule dair ele aldığı ilk kitaplarında hocasının görüşlerinin etkisinde kaldığı ve bu doğrultuda hareket ettiği açık bir şekilde görülür. Nitekim *el-Menhûl* adlı eserinin sonunda bu kitapta yer alan görüşlerin tamamının hocasının görüşlerinin özeti mahiyetinde olduğunu belirtmesi bunun apaçık bir göstergesidir.⁵⁶ Gazzâlî daha sonra kaleme aldığı *Şifâu'l-ğâlîl* adlı eserinde de hocasına olan bağlılığı devam etmiştir.⁵⁷

Olgunluk döneminde kaleme aldığı *el-Müstasfâ* adlı eserinde ise aynı etkinin söz konusu olduğunu söylemek güçtür. Yine *Şifâu'l-ğâlîl* adlı eserinin yazılmasıyla ilgili olarak hocasının takip ettiği metodun dışında farklı bir yol izleyeceğini belirtmesi de bu çerçevede değerlendirilebilir.⁵⁸ Gazzâlî'nin önceleri Cüveynî'yi desteklediği bazı konulardan rücu etmesi de ilmi olgunluğun doğal bir sonucu olarak düşünmek mümkündür. Bununla beraber Gazzâlî her ne kadar *el-Müstasfâ*'da hocasına isim olarak atıfta bulunmamış olsa da yine de usule dair birçok görüşünde Cüveynî'nin etkilerini görmek mümkündür.⁵⁹

Asli delillerin sayısı, teklîf-i mâ lâ yutâk, mütevatir haberde aranan sayı ve emrin tekrarı gerektirip gerektirmediği gibi meselelerde Gazzâlî, hocasının görüşünü benimsemiştir. Buna mukabil icmân hücciyetini ispat, usulcülerin icmâ ehline dâhil olup-olmaması, mürsel hadisle amel, mefhûmu'l-muhalefe, bir hükmün birden çok illetle ta'lil edilmesi, ekallu'l-cem' ve neshin tarifi gibi konularda muhalefet etmiştir.⁶⁰

2.2.İBN BERHÂN (ö. 518/1124)

Önceleri Hanbelî mezhebine müntesip olan İbn Berhân, nasların te'vil edilebileceği görüşünü benimsemesi, istinbat hususunda esnek davranıp nasların zâhirine fazla bağlı kalmaması, sempati duyduğu bazı Mu'tezile âlimlerinin meclislerine katılması gibi hususlar sebebiyle diğer Hanbelî âlimleri tarafından hocası olan İbn Akîl'e yöneltilen şiddetli eleştirilere tahammül edemeyerek Şâfiî mezhebine geçmiştir.⁶¹ Mezhebini değiştirdiği için daha sonra Hanbelî hukukçusu İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201) tarafından kendisine “İbn Terkân” lakabı takılmıştır.⁶²

İbn Berhân'ın usule dair kaleme aldığı *el-Vusûl* adlı eserin yazımında Cüveynî'nin *el-Burhân*'da izlediği metodu takip ettiği söylenebilir. Cüveynî'nin, görüşlerine sık sık başvurduğu Bâkîllânî ile Ebû İshâk el-İsferâyînî gibi usulcülerin görüşlerine İbn Berhân'ın da aynı sıklıkta atıfta bulunması, yine icmân hücciyetini ispat ve içtihat hata-isabet meselesi gibi konularda Cüveynî'nin tutunduğu gerekçelere başvurması Cüveynî'den etkilendiğini göstermektedir.⁶³ İbn

⁵⁴ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 6/191-389.

⁵⁵ Gazzâlî, *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Heyto (Dımaşk, 1980), 488; Gazzâlî, *Şifâu'l-ğâlîl fi beyâni's-şebehi ve'l-muhayyeli ve mesâlikî't-ta'lil*, thk. Hamd el-Kubeysî (Bağdat: Matbaatu'l-irşâd, 1971), 310, 322.

⁵⁶ Gazzâlî, *el-Menhûl*, 504. Sübkî, Gazzâlî'nin bu kitabı henüz Cüveynî hayatta iken yazdığını ifade ederken son dönem müelliflerinden Heyto ise *el-Menhûl* de yer alan bazı ifadelerden hareketle vefatından sonra kaleme aldığını belirtir. Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 6/225; Muhammed Hasan Heyto, “Mukaddime”, *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*, mlf. Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî (Dımaşk, 1980), 34-35.

⁵⁷ Gazzâlî, *Şifâu'l-ğâlîl*, 8.

⁵⁸ Gazzâlî, *Şifâu'l-ğâlîl*, 8-9.

⁵⁹ Dîb, *Fıkhu İmâmî'l-Haremeyn*, 529-543.

⁶⁰ Örnek olarak bk. Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 164-165, 259-260, 318-321, 327-339, 2/82, 149-152, 409, 364-367.

⁶¹ Abdulhamid Ali Ebû Züneyd, “Mukaddime”, *el-Vusûl ile'l-usûl*, mlf. Ebû'l-Feth Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbn Berhân (Riyad: Mektebetü'l-me'ârif, 1983), 1/9-36.

⁶² Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 6/30-31; H. Yunus Apaydın, “İbn Berhân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 11 Nisan 2022).

⁶³ Ebû Züneyd, “Mukaddime”, 1/35-36. İbn Berhân'ın Bâkîllânî ile Ebû İshâk el-İsferâyînî'ye atıfta bulunduğu yerler için bk. İbn Berhân, *el-Vusûl*, 2/405-406. (Nesredenin hazırladığı indeks) İcmân hücciyeti ispatı hakkındaki ifadeler

Berhân, Cüveynî'ye atıfta bulunduğu yerlerde genellikle “Şeyhunâ, el-İmâm” gibi tazim bildiren ifadeler kullanmıştır.⁶⁴ Bununla beraber bazı konularda Cüveynî'den farklı tavır sergilemektedir. Söz gelimi me'âni'l-hurûf gibi bazı konuları Cüveynî'nin aksine eserine almamıştır.⁶⁵ İbn Berhân'ın bu konuda söz konusu konuları fıkıh usulünün temel konularından görmeyen ve bundan dolayı *el-Müstasfâ* adlı kitabında buna yer vermeyen Gazzâlî'nin etkisinde kaldığını söylemek mümkündür.⁶⁶

İbn Berhân, kitabının birçok yerinde açıkça isim vererek Cüveynî'ye atıfta bulunmuştur. Atıfta bulunduğu yerlerin önemli bir kısmında onun görüşünü aynen paylaşırken bir kısmında muhalefet etmiştir. Asli delillerin sayısı, icmân hücciyetini ispat ve içtihatıta hata-isabet meselesi gibi konular, Cüveynî'yi takip ettiği konulardan bazılarıdır. Buna karşılık, mürsel hadisle amel, emrin muktezası, mükerrer emir, müşterekin umumu, peş peşe gelen cümlelerden sonraki istisna ile sahabe amelinin habere muhalefet etmesi gibi bazı konularda ise muhalefet etmiştir.⁶⁷

2.3.MÂZERÎ (ö. 536/1141)

Mâlikîlerin önde gelen kalamcı usulcülerinden birisi olan Mâzerî, aynı zamanda kalam, mantık ve felsefe gibi alanlarındaki yetkinliğiyle de ön plana çıkmıştır. Fıkıh alanındaki bilgi ve birikiminden dolayı daha sonraki Mâlikî usulcüler tarafından “eş-Şeyh, el-Fakih, el-İmâm” gibi tazim bildiren ifadelerle anılmıştır. Mağribli usulcüler içerisinde kıvrak zekâsıyla tebarüz eden Mâzerî, kaleme aldığı eserlerle diğer mezheplere müntesip usulcülerin de dikkatini üzerine çekmiştir.⁶⁸

Mâzerî'yi önemli kılan sebeplerden birisi de şüphesiz Cüveynî'nin *el-Burhân* adlı kitabını “*Îzâhu'l-mahsûl min Burhâni'l-usûl*” ismiyle şerh etmesidir. Bu kitap tespit edebildiğimiz kadarıyla *el-Burhân*'ın günümüze ulaşan ilk şerhidir. Mâzerî'nin şerh etme metodunun kendisinden sonra yapılan *el-Burhân* şerhlerinden farklı olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki Mâzerî'nin yöntemi daha çok konu bazlı iken Ebyârî'ninki ise daha çok cümle bazlıdır. Bu yönüyle Mâzerî'nin şerhinde *el-Burhân*'daki konu sıralamasının çok fazla dikkate alınmadığı söylenebilir. Nitekim kendisinin *el-Burhân*'ı şerh ederken yanında bu kitabın bulunmadığını söylemesi de bu hususu destekler mahiyettedir.⁶⁹

Sübkî, *el-Burhân*'ın zorluğundan hareketle şerh edilmesi hususunda usulcüler tarafından gereken ehemmiyetin verilmediğini belirttikten sonra Mâzerî'nin bu kitabı şerh etmeye kalkışmasını takdir eder ve hakkında “Mağriblilerin en zekisi” ifadesini kullanır.⁷⁰ Mâzerî'nin bu eseri Eş'arî kelamını Mâlikî fıkıh usulüyle mezceden ilk eserlerden biri olmuştur. Bu itibarla eser bir yandan daha sonraki *el-Burhân* şerhlerini etkilemiş, öte yandan Mâlikî mezhebi tarihinde yeni bir dönemin öncülerinden biri olmuştur.⁷¹ Şu kadarı var ki Mâzerî'nin günümüze ulaşan bu şerhi icmâ bahsine kadar olup tamamlanmamıştır.

Cüveynî'nin usul ve kalam ilmine dair yazdığı eserlerin, özelde Mâzerî ve genelde Mağribli usulcülerin dikkatini çektiği, ders halkalarında okutulduğu ve zaman zaman eleştirildiği görülmektedir. Cüveynî'nin bazı konularda Eş'arî, Ebû İshâk el-İsferâyînî, İbn Fûrek ve özellikle Bâkullânî gibi önde gelen Eş'arî kalamcı usulcülere muhalefet etmesine tahammül edemeyen

çin krş. Cüveynî, *el-Burhân*, 1/384-386; İbn Berhân, *el-Vusûl*, 2/72-75. İchtihatıta hata-isabet meselesindeki ifadeler için krş. Cüveynî, *el-Burhân*, 2/752-758; İbn Berhân, *el-Vusûl*, 2/341-351.

⁶⁴ Bu kullanım için örnek olarak bk. İbn Berhân, *el-Vusûl*, 1/72, 134-135, 163, 319, 380, 2/33, 56, 103-104, 263, 265, 334, 351.

⁶⁵ Ebû Züneyd, “Mukaddime”, 1/35-36.

⁶⁶ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/42-43.

⁶⁷ Örnek olarak bk. İbn Berhân, *el-Vusûl*, 1/52, 133-137, 255-256, 283-285, 383-387 2/72-76, 141-145, 181-182, 195-196, 347-350.

⁶⁸ Ammar Talibî, “Mukaddime”, *Îzâhu'l-mahsûl min Burhâni'l-usûl*, mlf. Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temimî es-Sikillî el-Mâzerî (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, ts.), 6. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Eyyüp Said Kaya, “Mâzerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 12 Nisan 2022).

⁶⁹ Mâzerî, *Îzâhu'l-mahsûl*, 91-92.

⁷⁰ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 6/243.

⁷¹ Kaya, “Mâzerî”.

Mâlikî usulcülerin, bu konuda zikredilen şerhleri kaleme aldıkları ifade edilmiştir. Cüveynî'nin bazı yerlerde Mâlik'e muhalefet etmesi de bu kapsamda değerlendirilebilir.⁷²

Mâzerî kitabında, özellikle Bâkullânî'ye atıfta bulunduğu bazı meselelerde kullandığı üslup nedeniyle Cüveynî'yi eleştirmiş, ayrıca Cüveynî tarafından Eş'arî, Bâkullânî ve İbn Fûrek gibi usulcülere nispet edilen bazı görüşlerin de doğru olmadığını ifade etmiştir. Cüveynî'nin bazı yerlerde felsefecileri övmesi, bazı Mu'tezilî usulcülerin görüşlerini doğruya yorumlaması, buna mukabil Eş'arî kalamcı usulcülerin hata ettiğini iddia etmesi Mâzerî tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmesinin nedenleri arasında zikredilebilir.⁷³

Yukarıda da ifade edildiği üzere Sübkî, Mâlikî usulcülerin Cüveynî'ye karşı tuttukları sert tavırlarını Cüveynî'nin yer yer Mâlik'i eleştirmesi ve Eş'arî'ye muhalefet etmesine bağlamıştır. Sübkî'nin tespitine göre özellikle Mağribli Mâlikî usulcüler, Eş'arî ve Bâkullânî gibi usulcülere karşı çok hassas olup onların eleştirilmesine pek tahammül göstermemişlerdir.⁷⁴

Mâzerî, Cüveynî'nin yanı sıra yer yer öğrencisi Gazzâlî'yi de eleştirmiştir. Gazzâlî'nin özellikle kelim, felsefe ve tasavvufa dair görüşlerini yeterli bulmayan Mâzerî, onun bu ilimlerde gerçek anlamda bilgi sahibi olmadığını iddia etmiştir.⁷⁵ Ancak Sübkî, Mâzerî'nin Cüveynî'yi eleştirdiği birçok konuda onu yanlış anladığını ve haksız olduğunu belirtir⁷⁶ ve aynı durumun Gazzâlî'yi eleştirmesi için de söz konusu olduğunu dile getirir.⁷⁷ Sonuç olarak her ne kadar Mâzerî birçok konuda Cüveynî'yi eleştirmiş olsa da az da olsa bazı konularda Eş'arî ve Bâkullânî'yi de eleştirdiği ifade edilmiştir.⁷⁸

2.4. EBYÂRÎ (ö. 618/1219)

Mâlikî usulcülerin önde gelen Eş'arî kalamcı usulcülerden biri olan Ebyârî, usul, fıkıh ve kelim ilimlerindeki yetkinliğiyle ön plana çıkmıştır. Meşhur Mâlikî usulcüsü İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249)de hocasıdır.⁷⁹ Cüveynî'nin *el-Burhân*'ına yazdığı *et-Tahkîk ve'l-beyân fi şerhi'l-Burhân* isimli şerhi ile tasavvuf alanında kaleme aldığı *Sefînetu'n-necât* isimli eseri âlimler tarafından takdirle karşılanmıştır. Hatta bazıları *Sefînetu'n-necât* isimli eserinin Gazzâlî'nin *İhyâ*'sından daha güzel olduğunu söylemiştir.⁸⁰ Usul alanındaki yetkinliğinden dolayı dilci ve Şâfiîlerin önde gelen fakihî İbn 'Akîl (ö. 769/1367) onun Râzî'den daha üstün olduğunu söylemiştir.⁸¹

Ebyârî, *el-Burhân*'ı usul alanında yazılan en güzel kitap olduğunu ifade ettikten sonra taassuptan uzak bir şekilde zor ve müşkül olan lafızları çözmek için bu kitabı şerh ettiğini söyler.⁸² Ebyârî, şerhinde her ne kadar birçok yerde açıkça ismine değinmemiş olsa da usul konularıyla ilgili meselelerin birçoğunda Gazzâlî'nin *el-Müstasfâ*'sından yararlandığı görülmektedir.⁸³ Nitekim Ebyârî, kitaptaki konuların tertibi hakkında da Gazzâlî'nin *el-Müstasfâ*'da izlediği tertibin Cüveynî'nin tertibinden daha güzel olduğunu belirtmiştir.⁸⁴ Ayrıca o,

⁷² Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 5/192-193; Talibî, "Mukaddime", 32-33.

⁷³ Örnek olarak bk. Mâzerî, *İzâhu'l-mahsûl*, 250-251.

⁷⁴ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 5/193.

⁷⁵ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 6/240-244.

⁷⁶ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 5/192 vd.

⁷⁷ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 6/240-251.

⁷⁸ Talibî, "Mukaddime", 33.

⁷⁹ Muhammed b. Muhammed b. Ömer Mahlûf el-Münestîrî Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikîyye*, thk. Abdulmecîd Hayâlî (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2003), 1/239; 'Alî b. Abdirrahmân Bessâm Cezâirî, "Mukaddime", *et-Tahkîk ve'l-beyân fî şerhi'l-Burhân fî usûli'l-fıkh*, mlf. Şemsuddîn 'Alî b. İsmâ'îl b. 'Alî es-Senhâcî Ebyârî (Kuveyt: Dâru'z-ziyâ, 2013), 1/132-133.

⁸⁰ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Vefâ (Ebü İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb fî ma'rîfeti a'yânî 'ulemâ'i'l-mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr (Kahire: Dâru't-turâs, ts.), 2/121-122; Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye*, 1/239; Cezâirî, "Mukaddime", 1/129-139.

⁸¹ Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb*, 2/122.

⁸² Şemsuddîn 'Alî b. İsmâ'îl b. 'Alî es-Senhâcî Ebyârî, *et-Tahkîk ve'l-beyân fî şerhi'l-Burhân fî usûli'l-fıkh*, thk. 'Alî b. Abdirrahmân Bessâm el-Cezâirî (Kuveyt: Dâru'z-ziyâ, 2013), 1/239, 589.

⁸³ Müellifin Gazzâlî'ye atıfta bulunduğu bazı yerler için bk. Ebyârî, *et-Tahkîk ve'l-beyân*, 1/271, 290, 360, 521, 620, 2/135-136, 150, 434, 600, 743, 3/34, 37, 41, 102, 252, 313, 446, 4/131, 140, 147, 496.

⁸⁴ Ebyârî, *et-Tahkîk ve'l-beyân*, 2/559.

Cüveynî'nin kitapta yer vermediği veya yer verip de üzerinde fazla durmadığı eda, kaza, iade, hakikat ve mecaz gibi birtakım konulara da ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir.⁸⁵ Kelamla ilgili olan meselelerde ise Ebyârî'nin daha çok Cüveynî'nin *Kitâbu'l-irşâd* ve *eş-Şâmil* adlı kitaplarından yararlandığı görülmektedir.⁸⁶

Ebyârî *el-Burhân*'ı usul alanında yazılan en güzel kitap olarak görmeye beraber birçok yerde Cüveynî'ye muhalefet etmiştir.⁸⁷ Bazı yerlerde Gazzâlî'ye muhalefet etse de Gazzâlî'ye muhalefeti, Cüveynî'ye nispetle daha azdır.⁸⁸ Ebyârî'nin Cüveynî'ye olan muhalefedinin temel gerekçesi de onun, Bâkılânî gibi önde gelen Eş'arî kelamcı usulcülere muhalefet etmesidir. Nitekim Ebyârî, kitabının birçok yerinde Cüveynî'nin, Bâkılânî'ye atıfta bulunduğunu, görüşünü verip ona cevap vermekten kaçındığını ve bunu adet haline getirdiğini ifade eder.⁸⁹ Yine Cüveynî'nin Mâlik'e nispet ettiği bazı görüşler ve bazı usulcüler hakkında kullandığı birtakım ifadeler de bu ihtilafın diğer sebepleri arasında saymak mümkündür.⁹⁰ Buradan hareketle Ebyârî'nin birçok konuda Mâzerî'nin etkisinde kaldığını söyleyebiliriz.

Ebyârî, her ne kadar taassuptan uzak bir şekilde kitabı şerh etmeye çalıştığını ifade etmiş olsa da⁹¹ Cüveynî hakkında kullandığı ifadeler ve yönelttiği eleştirilerin de eleştiriye açık tarafları bulunduğunu söylemek gerekir. Özellikle, bizzat kendisinin âlimler hakkında kullanılmasını hoş görmediği bazı ifadelerin aynısını Cüveynî hakkında kullanması onun bazı eleştirilerinde hissi davrandığını göstermektedir.⁹² Diğer yandan birçok konuda Gazzâlî'den alıntı yapmasına rağmen Gazzâlî'ye atıf yapmaması da Ebyârî'nin eleştiriye hak ettiği diğer bir husus olarak görmek mümkündür.⁹³

SONUÇ

Cüveynî'nin etkisinde kaldığı usulcüler dikkate alındığında bunların daha çok Eş'arî kelamcı usulcüler olarak öne çıktığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Cüveynî'nin kendinden önceki usulcülerle irtibatının daha çok söz konusu vasfı haiz olan usulcüler üzerinden olduğu söylenebilir. Bu yönüyle Cüveynî'yi kelamcı usul anlayışının en önemli temsilcilerinden biri saymak mümkündür. Buna karşılık Şîrâzî ve Sem'anî gibi Şâfiî usulcülerin ise daha çok fukahâ anlayışının temsilcileri olarak öne çıkmaktadır. Bu iki tutumun, Şâfiî usulcüler arasında az da olsa kelamcılar ve fakihler şeklindeki bir ayrımın varlığını gösterdiği söylenebilir. Sem'anî'nin özellikle Bâkılânî'ye atıfta bulunduğu bazı konularda Cüveynî'yi şiddetli bir şekilde eleştirmesi de taraflar arasındaki gerilimi göstermesi açısından önemlidir.

Cüveynî'nin usul anlayışını etkileyen en önemli usulcünün Bâkılânî olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu etki, Cüveynî'nin Bâkılânî hakkında kullandığı ifadelerin yanı sıra görüşlerine gösterdiği ehemmiyetten de anlaşılmaktadır. Nitekim Cüveynî'nin Bâkılânî'yi usulcülerin ustası olarak tavsif etmesi de bu hususu destekler mahiyettedir. Bâkılânî'nin usulcüler üzerindeki etkisi sadece Cüveynî ile sınırlı olmayıp diğer kelamcı usulcülerini de kapsamaktadır. Bâkılânî'nin yanı sıra İbn Fûrek ve Ebû İshâk el-İsferâyînî gibi usulcüler de Cüveynî'nin görüşlerine önem verdiği ve tazim ifadeleriyle andığı usulcüler arasında yerini almaktadır. Bu nedenle usul anlayışı açısından Cüveynî'yi bahsi geçen kelamcı usulcülerden bağımsız olarak ele almak sağlıklı bir tutum olmaz.

Cüveynî kendisinden önceki usulcülerden etkilendiği gibi kendisinden sonraki birçok usulcüyü de etkilemiştir. Bu usulcülerin başında şüphesiz öğrencisi Gazzâlî gelmektedir. Gazzâlî'nin yanı sıra Cüveynî'den etkilenen usulcüler arasında Havâfi, Kiyâ el-Herrâsî, İbn

⁸⁵ Cezâirî, "Mukaddime", 1/180-182.

⁸⁶ Cezâirî, "Mukaddime", 1/173-174.

⁸⁷ Ebyârî'nin, Cüveynî'ye muhalefet ettiği konular için bk. Cezâirî, "Mukaddime", 1/182-202.

⁸⁸ Gazzâlî'ye muhalefet ettiği yerler için bk. Cezâirî, "Mukaddime", 1/203-205.

⁸⁹ Ebyârî, *et-Tahkîk ve'l-beyân*, 1/661.

⁹⁰ Örnek olarak bk. Ebyârî, *et-Tahkîk ve'l-beyân*, 2/492-493, 4/170, 230-235.

⁹¹ Ebyârî, *et-Tahkîk ve'l-beyân*, 1/239, 589.

⁹² Cezâirî, "Mukaddime", 1/208-209. Ebyârî'nin, Cüveynî ve görüşleri hakkında kullandığı bazı ifadeler için bk. Ebyârî, *et-Tahkîk ve'l-beyân*, 1/372, 460, 645, 695, 889, 2/492-493, 680.

⁹³ Cezâirî, "Mukaddime", 1/208.

Berhân, Mâzerî, Ebyârî, İzzüddîn b. Abdusselâm, Sübkî ile Şâtıbî'yi saymak mümkündür. Bunların dışında diğer birçok usulcüyü de bu bağlamda zikretmek mümkündür. Bunların içinde özellikle Mâzerî ve Ebyârî gibi Mâlikî usulcülerin Cüveynî'nin *el-Burhân* adlı eserine yoğun ilgi gösterdikleri görülmektedir. Söz konusu ilginin altında Cüveynî'nin İmam Mâlik ve Eş'arîlere yönelik tutumunun yattığı söylenebilir. Bu yönüyle Mâlikîler tarafından *el-Burhân*'a yapılan şerhlerin itiraz mahiyetli olduğu söylenebilir. Nitekim Sübkî'nin bu yöndeki ifadeleri de bunu destekler mahiyettedir.

KAYNAKÇA

- Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. thk. Abdurrezzak Afifi. 4 Cilt. Riyad: Dâru's-sumey'î, 2003.
- Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *Muntehe's-sûl fi ilmi'l-usûl*. thk. Ahmed Ferîd Mezidî. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2003.
- Apaydın, H. Yunus. "İbn Berhân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 11 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-berhan>
- Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî. *İhkâmü'l-fusûl fi ahkâmi'l-usûl*. thk. Abdülmecîd Türkî. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islami, 1995.
- Burhâneddin İbn Ferhûn, Ebü'l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî. *ed-Dîbâcü'l-müzheb fi ma'rifeti a'yâni 'ulemâ'i'l-mezheb*. thk. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr. Kahire: Dâru't-turâs, ts.
- Cezâirî, 'Alî b. Abdirrahmân Bessâm. "Mukaddime". *et-Tahkîk ve'l-beyân fi şerhi'l-Burhân fi usûli'l-fikh*. mlf. Şemsuddîn 'Alî b. İsmâ'îl b. 'Alî es-Senhâcî Ebyârî. Kuveyt: Dâru'z-ziyâ, 2013.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî. *el-Burhân fi usûli'l-fikh*. thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb. 2 Cilt. Dâru'l-Vefâ, 2012.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî. *eş-Şâmil fi usûli'd-dîn*. thk. Ali Sami Neşşâr vd. Kahire: Mektebetü'l-iskenderiyye, 1969.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî. *et-Telhîs fi usûli'l-fikh*. thk. Abdullah Culem en-Niyabî - Şebbir Ahmed el-Umerî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1996.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî. *Ğiyâsu'l-umem fi'l-tiyâsi's-zulem*. thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb. Beyrut: Dâru'l-minhâc, 2014.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî. *Muğîsu'l-halk fi tercihi'l-kavli'l-hak (İhkâku'l-hak bi ibtâli'l-bâtîli fi Muğîsu'l-halk ile beraber)*. thk. Heysem Tuaymî. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 2003.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî. *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb. Beyrut: Dâru'l-minhâc, 2007.
- Demirboğa, Selman. *Cüveynî'nin Şâfiî'ye Muhalefeti -Usûl Konuları Bağlamında-*. İstanbul: Nida Yayınları, 2022.
- Dîb, Abdülazîm Mahmûd. *Fıkhü İmâmi'l-Haremeyn Abdilmelik b. Abdillâh el-Cüveynî: Hasaisühu-esserühu-menziletühu*. Beyrut: Dâru'l-minhâc, 2013.
- Ebû Züneyd, Abdulhamid Ali. "Mukaddime". *el-Vusûl ile'l-usûl*. mlf. Ebü'l-Feth Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbn Berhân. Riyad: Mektebetü'l-me'ârif, 1983.

- Ebü'l-Muzaffer İsferyânî, Tahir b. Muhammed. *et-Tebşîr fi'd-dîn ve temyîzi'l-firkati'n-nâciyeti ani'l-firaki'l-hâlikîn*. thk. Muhammed Zahid el-Kevserî. Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-turas, 2010.
- Ebyârî, Şemsuddîn 'Alî b. İsmâ'îl b. 'Alî es-Senhâcî. *et-Tahkîk ve'l-beyân fi şerhi'l-Burhân fi usûli'l-fikh*. thk. 'Alî b. Abdirrahmân Bessâm el-Cezâirî. Kuveyt: Dâru'z-ziyâ, 2013.
- Eşit, Davut. *Şâfi'î Fıkıh Usûlünün Gelişimi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*. thk. Muhammed Hasan Heyto. Dımaşk, 1980.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Süleyman el-Aşkar. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 2010.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Şifâu'l-ğâlîl fi beyâni's-şebehi ve'l-muhayyeli ve mesâliki't-ta'lil*. thk. Hamd el-Kubeysî. Bağdat: Matbaatu'l-irşâd, 1971.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-Vasît fi'l-mezheb*. thk. Ahmed Mahmud İbrahim - Muhammed Muhammed Tamir. Kahire: Dâru's-selâm, 1997.
- Ğâmidî, Muhammed b. Said. b. Avvad. *Ebübekir İbn Fûrek ve arâuhu'l-usûliyye*. Mekke: Câmîiatü Ümmi'l-kurâ, 1421.
- Heyto, Muhammed Hasan. "Mukaddime". *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*. mlf. Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî. Dımaşk, 1980.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî. *Tebyñnü kezibi'l-müfterî fîmâ nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'arabî, 1404.
- İbn Berhân, Ebü'l-Feth Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Vusûl ile'l-usûl*. thk. Abdulhamid Ali Ebû Züneyd. Riyad: Mektebetü'l-me'ârif, 1983.
- İbn Reşîk, Ebû Alî Hüseyin b. Ebü'l-Fazl Atîk b. Hüseyin er-Rib'î. *Lübâbü'l-mahsûl fi ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Gazzâlî Ömer Câbî. Dübey: Dârü'l-buhûs li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 2001.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *Muhtasarü Münthehe's-sûl ve'l-emel fi ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel*. thk. Nezir Hamâdû. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-hadîs*. thk. Nureddin Itr. Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1986.
- İltaş, Davut. "Fıkıh Usulü Yazımında 'Kelamcılar Yöntemi ve Fakihler Yöntemi' Ayrımlaşmasının Mahiyeti Üzerine". *Bilimname* 2 (2009). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilimname/issue/3507/47666>
- İltaş, Davut. *Kelamcı Usulcülerin Delalet Anlayışı*. İstanbul: İsam Yayınları, 2020.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî. *et-Temhîd fi tahrîci'l-furû'i 'ala'l-usûl*. thk. Muhammed Hasan Heyto. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 2013.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî. *Nihâyetü's-sûl fi şerhi Minhâci'l-usûl*. Alemu'l-kutub, ts.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî. *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl fi ihtisari'l-mahsûl-fi'l-usûl*. thk. Sıdkî Cemîl el-Attâr. Beyrut: Dâru'l-fikr, 2004.
- Kaya, Eyyüp Said. "Mâzerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 12 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mazeri>

- Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkillî. *Îzâhu'l-mahsûl min Burhânî'l-usûl*. thk. Ammar et-Talibî. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, ts.
- Muhammed Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer Mahlûf el-Münestîrî. *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikiyye*. thk. Abdulmecîd Hayâlî. Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, 2003.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'us-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu İsa el-Babî el-Halebî, 1955.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh*. thk. Taha Cabir Feyyaz el-Alvânî. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1992.
- Safiyüddîn el-Hindî, Ebû Abdillâh Safiyüddîn Muhammed b. Abdirrahîm (Abdirrahmân) b. Muhammed el-Hindî el-Urmevî. *Nihâyetü'l-vusûl fî dirâyeti'l-usûl*. thk. Sâlih b. Süleyman Yusuf - Sa'd b. Sâlim Suveyh. Mekke: el-Mektebetü't-ticâriyye, 1996.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî. *Kavâtu'ul-edille fî usûli'l-fikh*. thk. Abdullah b. Hafız b. Ahmed el-Hakemi. Riyad: Mektebetü't-tevbe, 1998.
- Sevgili, M. Macit. *İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Cem'u'l-cevâmi' (el-Bedru't-talî fî halli cem'i'l-cevâmi' şerhi ile birlikte)*. thk. Murtazâ 'Alî b. Muhammed ed-Dâğîstânî. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 2005.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *el-İbhâc fî şerhi'l-Minhâc*. thk. Ahmed Cemal Zemzemi - Nureddin Abdulcebbâr Sağıri. Dübey: Dârü'l-buhûs, 2004.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Ref'u'l-hâcib an Muhtasari İbni'l-Hâcib*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Alemu'l-kutub, 1999.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tannâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulu. Dârü hacr, 1413.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Lüma' fî usûli'l-fikh*. thk. Muhyiddîn Dîb Mistû - Yûsuf Alî Bedîvî. Beyrut: Dârü'l-kelîmî't-tayyib, 1995.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *Şerhu'l-Lümâ'*. thk. Abdülmecîd Türkî. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1988.
- Şûşâvî, Ebû Alî b. Hüseyin b. Alî b. Talha er-Recrâcî. *Ref'u'n-nikâb an Tenkîhi's-Şihâb*. thk. Ahmed b. Muhammed es-Serrâh - Abdurrahman b. Abdullah el-Cibrîn. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2004.
- Tâceddin el-Firkâh, Ebû Muhammed Tâcüddîn Abdurrahmân b. İbrâhîm b. Sibâ' el-Firkâh el-Fezârî el-Bedrî. *Şerhu'l-Varakât*. thk. Sare Şafi el-Hacırî. Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1997.
- Talibî, Ammar. "Mukaddime". *Îzâhu'l-mahsûl min Burhânî'l-usûl*. mlf. Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkillî el-Mâzerî. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, ts.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî. *el-Bahru'l-muhîr fî usûli'l-fikh*. thk. Abdülkadir Abdullah el-Ânî. Kuveyt: Vezaretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, 1992.
- Zuhaylî, Muhammed. *el-İmâmu'l-Cüveynî İmâmu'l-Haremeyn*. Dımaşk: Dârü'l-kâlem, 1992.

STRUCTURED ABSTRACT

It is possible to count Juwayni as the most important representative of the theological method understanding among the Shafi'i scholars with the works he wrote. His work, *al-Burhân fî usûli'l-fiqh*, on the method has been accepted as one of the basic works written with the method of theologians. It is undeniable that the influence of the jurists before her in the formation of Juwaynî's understanding of the methodology. In this context, it is possible to say that Juwaynî was influenced by theological jurist such as Bâqillânî, Ibn Fûrak and Abu Ishaq al-Isferâyînî. Among them, it is seen that especially Bâqillânî has a special place. The main common point of these scholars, who played a role in shaping Juwaynî's understanding of methodology, is that they were Ash'ari theological scholars. Although Juwaynî remained under the influence of the aforementioned scholars, it is seen that he influenced many scholars after him. The aim of this article is to analyze the jurists that Juwaynî influenced and that were influenced by, in the context of *al-Burhan*. In this way, it will be tried to determine the place where Juwaynî stands among the theologian jurist. Considering the scholars that Juwayni was influenced by, it is seen that they are more prominent as Ash'ari theological jurist. In other words, it can be said that Juwaynî's contact with the jurists before him was mostly through the methodists who had the mentioned qualification. In this respect, it is possible to consider Juwaynî as the most important representative of the theological method of understanding. On the other hand, Shafi'i scholars such as Shirazi and Sem'ani come to the fore as representatives of the understanding of fuqaha. It can be said that these two attitudes show the existence of a distinction between the Shafi'i scholars, albeit a little, in the form of theologians and jurists. It is also important that Sem'anî severely criticizes Juwaynî on some issues in which he refers especially to Bâqillânî, in terms of showing the tension between the parties. It is possible to say that the most important jurist influencing Juwayni's understanding of methodology is Bâqillânî. It is possible to see the interaction in question from the importance given to his views as well as the expressions used by Juwaynî about Bâqillânî. As a matter of fact, Juwaynî's description of Bâqillânî as the master of the jurists also supports this point. The influence of al-Baqillani on the scholars is not only limited to Juwayni, but also includes other theologian jurists. Besides Bâqillânî, scholars such as Ibn Fûrak and Abu Ishaq al-Isferâyînî are among the jurists, whose views she attaches importance to and whom she mentions with laudatory expressions. For this reason, it would not be a healthy attitude to consider Juwaynî independently of the aforementioned theologian scholars in terms of his understanding of the methodology. Juwaynî was influenced by the scholars before him as well as many scholars after him. Undoubtedly, her student Ghazzâlî comes first among these jurists. Besides Ghazzâlî, it is possible to count Havâfî, Kiyâ al-Herrâsî, Ibn Berhân, Mazeri, Abyârî, Izzuddin b. Abdusselâm, Subki and Shatibi among the scholars who were influenced by Juwaynî. Apart from these, it is possible to mention many other jurist in this context. Among them, it is seen that especially Maliki scholars such as Mazeri and Abyârî showed great interest in the work of *al-Burhan* of Juwaynî. It can be said that Juwayni's attitude towards Imam Malik and Ash'aris underlies this interest. In this respect, it can be said that the annotations made by the Malikis to *al-Burhan* are objectionable. As a matter of fact, Subki's statements in this direction also support this. Finally, considering Juwayni independently of the scholars he influenced, will prevent both determining his place among the theologian scholars and understanding the development course of the understanding of methodology in a healthy way. Therefore, for a true Juwayni portrait, it is important to evaluate him together with the scholars he influenced and influenced. In this study, on the basis of *al-Burhan fî usûli'l-fiqh*, the last work of Juwayni, which he wrote on the method, the jurists that he influenced and influenced will be discussed. However, if there is a need, his work named *et-Telhîs* will also be referred.